Ugrožavaju li obrazovne tehnološke platforme akademsku slobodu i prava intelektualnog vlasništva?

Janja Komljenovic | 29 lipnja, 2026

Digitalne platforme rutinski se koriste na sveučilištima kao podrška poučavanju i učenju, ali istodobno mogu predstavljati prijetnju akademskoj slobodi i pravima intelektualnog vlasništva (IP). U našem novom izvješću za Education International „Iza platformi: zaštita prava intelektualnog vlasništva i akademske slobode u visokom obrazovanju“, analizirali smo obrazovne tehnološke platforme koje se koriste u visokom obrazovanju radi podrške učenju i vrednovanju te detaljno proučili njihove uvjete korištenja i politike privatnosti kako bismo razumjeli izazove koje predstavljaju za akademsku slobodu i intelektualno vlasništvo.

Kada nastavnici koriste digitalnu obrazovnu tehnološku platformu, prava intelektualnog vlasništva određuju se sporazumima postignutima tijekom pregovora između pružatelja platforme i ustanove. Važno je istaknuti da ti sporazumi mogu: (1) dodijeliti prava intelektualnog vlasništva povezana sa sadržajem stvorenim ili podijeljenim putem platformi i (2) odrediti prava povezana s prikupljanjem, obradom i vlasništvom nad podacima.

Promjenjivi odnosi intelektualnog vlasništva u digitalnom prostoru

Digitalizacija visokog obrazovanja otvara posebne izazove povezane s vlasništvom i autorskim pravima nad akademskim sadržajem kada se on objavljuje i distribuira putem mrežnih platformi za učenje. Obrazovne tehnološke tvrtke obično ne polažu pravo vlasništva nad akademskim sadržajem objavljenim na njihovim platformama. Prava intelektualnog vlasništva nad akademskim sadržajem češće polažu obrazovne ustanove. Međutim, sporazumi s ustanovama često znače da tvrtke koje upravljaju obrazovnim tehnološkim platformama mogu koristiti sadržaj za različite, često nejasno definirane svrhe.

Licencije platformi mogle bi dovesti do toga da pojedini nastavnici izgube kontrolu nad vlastitim sadržajem jer bi se on mogao koristiti u svrhe koje nisu bile predviđene kada je sadržaj izvorno osmišljen za obrazovnu uporabu. Veća jasnoća u vezi s intelektualnim vlasništvom nad sadržajem trebala bi biti hitan prioritet jer obrazovne tehnološke platforme sve više uključuju umjetnu inteligenciju (UI), a moguće je zamisliti, kao što pokazuje nedavni primjer iz Sjedinjenih Američkih Država, da bi se akademski i studentski sadržaj mogao koristiti za treniranje ili fino podešavanje sustava UI-ja.

Pretvaranje korisničkih podataka u vrijednu imovinu

Obrazovne tehnološke platforme koje koriste sveučilišta također rutinski prikupljaju korisničke podatke, uključujući objavljeni sadržaj, podatke o angažmanu i aktivnosti korisnika. Iz perspektive intelektualnog vlasništva važnost takvih podataka leži u činjenici da upravitelji platformi mogu ostvarivati kontrolu nad dijelom tih podataka, tretirajući ih kao vrijednu imovinu za komercijalne svrhe razvoja proizvoda i marketinga.

Stoga pružatelji platformi mogu monetizirati korisničke podatke kroz razvoj proizvoda, što posredno utječe na poučavanje i akademski rad putem promjena funkcionalnosti platformi. Zadržavanje prava kontrole nad takvim podacima stoga predstavlja poslovni prioritet tvrtki koje upravljaju obrazovnim tehnološkim platformama. Korisnički podaci smatraju se vrijednom imovinom i prikupljaju se zbog potencijalne buduće vrijednosti koju bi mogli donijeti, a ne nužno zbog trenutačnih potreba platforme ili širih obrazovnih ciljeva.

Vrijeme nastavnika nasuprot slobodi

Zbog promjenjivih oblika vlasništva i prava nad intelektualnim vlasništvom platforme postaju sve važniji čimbenik kada je riječ o akademskoj slobodi. Obrazovne tehnološke platforme mogu ograničiti pedagošku autonomiju nastavnika postavljanjem okvira za odabir i predstavljanje materijala, strukturu kolegija i prirodu zadataka. Brzo uvođenje UI-ja u obrazovne tehnološke platforme, poslovni softver i institucionalne prakse dodatno pojačava pitanje akademske slobode i autonomije. Usluge temeljene na UI-ju mogu automatski donositi različite odluke, navoditi korisnike na određene izbore ili im u potpunosti uskratiti mogućnost odlučivanja, što je u konačnici suprotno načelima akademske slobode i pedagoške autonomije jer se pedagoška prosudba prepušta algoritmima platformi.

Nedavno širenje „generativnog UI-ja", poput velikih jezičnih modela koji mogu automatski stvarati tekst kao odgovor na korisničke upite, dovelo je do snažnog promicanja ideje da nastavnici mogu uštedjeti vrijeme dopuštajući UI-ju da priprema sadržaj, strukturira kolegije i automatizira ocjenjivanje. Takve usluge, koje su sada ugrađene u glavne sustave za upravljanje učenjem koje koriste ustanove diljem svijeta, dovode u pitanje slobodu nastavnika u vezi sa sadržajem kolegija.

Kamo dalje?

Već sada neki sindikati nastavnika u visokom obrazovanju nastoje odgovoriti na zabrinutosti povezane s utjecajem UI-ja na prava intelektualnog vlasništva nastavnika, sigurnost radnih mjesta, radno opterećenje te moguće smanjenje autonomije i slobode. Iako zagovornici UI-ja tvrde da bi nastavnici mogli lako smanjiti radno opterećenje prepuštanjem dijela svojega rada UI-ju, primjerice pripreme kolegija i ocjenjivanja, još uvijek ne postoje jasne politike ni sporazumi koji bi štitili prava nastavnika.

Jedna od preporuka istraživanja jest znatno povećati transparentnost ugovornih procesa između sveučilišta i pružatelja obrazovnih tehnoloških platformi kako bi akademskim radnicima bilo jasno koja prava zadržavaju nad svojim sadržajem, koja su prava licencirana upraviteljima platformi te koji se podatci o korisničkim aktivnostima izdvajaju iz ustanova putem ugovornih aranžmana. Ugovori s pružateljima obrazovnih tehnoloških platformi mogu se činiti dosadnim pravnim dokumentima, ali riječ je o važnim procesima u kojima se pregovara o ključnim aspektima akademske slobode i intelektualnog vlasništva. Stoga ugovori o obrazovnim tehnološkim platformama imaju dalekosežne posljedice za akademski rad.

Šire gledano, ugovorni aranžmani između ustanova visokog obrazovanja i pružatelja obrazovnih tehnoloških platformi mogu pogodovati ciljevima ostvarivanja profita nauštrb javnih i obrazovnih vrijednosti sveučilišta. Kao što pokazuju nedavna istraživanja, visoko obrazovanje pruža obrazovnim tehnološkim tvrtkama vrijedne tržišne prilike jer su ustanove postale veliki korisnici komercijalnih platformskih usluga, plaćajući znatne naknade za licence, dok upravitelji platformi mogu monetizirati podatke prikupljene u okviru tih ugovornih aranžmana.

Neki od tih ugovora vežu ustanove uz višegodišnje sporazume, pri čemu su troškovi prelaska drugom pružatelju vrlo visoki. Ipak, nastavnici često nisu upoznati s ugovornim aranžmanima sklopljenima s pružateljima platformi ili ih se ne konzultira o odlukama koje će u konačnici utjecati na njihove radne uvjete. Važne odluke koje utječu na akademsku slobodu poučavanja donose se bez njihova sudjelovanja i bez zaštite međunarodnih standarda ili regulatornih instrumenata.

U rujnu 2024. godine jedini međunarodni instrument koji propisuje norme i standarde povezane s nastavnicima u ustanovama visokog obrazovanja, Preporuka UNESCO-a iz 1997. o statusu nastavnog osoblja u visokom obrazovanju, bit će predmet revizije Zajedničkog odbora stručnjaka ILO-a i UNESCO-a za primjenu preporuka o nastavnom osoblju. Ranije ove godine Panel vodećih stručnjaka glavnog tajnika Ujedinjenih naroda za nastavničku profesiju pozvao je na donošenje suvremenog međunarodnog instrumenta, uključujući konvenciju o reviziji postojećih instrumenata.

Preporuke povezane s digitalnim platformama i njihovim implikacijama za akademsku slobodu i intelektualno vlasništvo trebale bi biti prioritet pri izradi međunarodnog instrumenta za zaštitu

nastavnog osoblja u visokom obrazovanju. Nastavnički sindikati trebali bi pokretati kampanje o učincima tehnoloških usluga na akademski rad jer platforme i UI postaju ključni čimbenici nastavne prakse na sveučilištima. U vrijeme snažnog pritiska na sveučilišta da usvoje i prilagode se platformama i UI-ju, akademski radnici trebaju zaštitu kroz međunarodno dogovorene standarde i instrumente.

Članak je izvorno objavljen na Education International's Worlds of Education (www.worldsofeducation.org) te je preveden uz dopuštenje.